

Nyt og noter

FRA MODSTANDEN MOD LØBEDEGNEORDNINGEN

Af H. K. KRISTENSEN

H. K. Kristensen har i et par menneskealdre udforsket Vestjyllands, især Ribe amts, historie, og har herunder ofte kastet lys over de lokale skoleforhold.

I året 1617 modtog biskoppen i Ribe et par kongelige missiver, dateret 20. september og 22. december, hvori han fik alvorligt tilhold om, at man også i Ribe stift skulle efterleve de ældre bestemmelser om latinskolerens ret til at forsyne de nærmestliggende sogne med degne – en gammel bestemmelse sagde inden for to mil. Latinskolerne fik da degneindtægterne mod at besørge embederne passede af deres ældre disciple, der så kaldtes løbedegne. Hensigten, at hjælpe latinskolerne og deres elever, var god nok, men midlet uheldigt.

Mange steder vakte denne ordning misfornøjelse. Det gjorde den, da den skulle gennemføres for Varde latinskole, og det gjorde den nok også for Ringkøbing latinskoles vedkommende. I alt fald protesterede man kraftigt i Dejbjerg og Hanning.

Ejnar Poulsen nævner kort sagen i sin Hardsyssels Degnehistorie. Det er nok sognenes herremænd, og da især herremanden i anneksognet, Frands Juel til Rækkegård, der ligesom adelsmænd andre steder protesterede stærkest.

I dr. O. Niensens efterladte samlinger i Institut for navneforskning findes afskrifter af to breve om denne sag, som O. Nielsen har hentet i Bispearkivet, og som gengives nedenstående. Begge breve er sendt til biskop Iver, dvs. *Iver Iversen Hemmet*, biskop i Ribe 1614–29. Sognefolkernes ansøgning er dateret 1616. Hvis årstallet er rigtigt, er sagen altså begyndt, før biskoppen fik tilhold fra kongen. Der må da have været embedsledighed, sædedegnen må, som Poulsen gør opmærksom på det, være død, dog ikke 1619, men 1616.

Sognefolkernes skrivelse lyder således:

»Eftersom vi af de gode mænd *Anders Skram*¹ til Dejbjerglund og *Frands Juel*² til Rækkegård have erfaret, at I på alles vore bedste

have dem tilskrevet om en løbende degn af Ringkjøbing skole, som vi til vores børn skulle annamme, hvilket vi fattige folk synes os og vore fattige små børn til største ulejlighed at kunne geråde, thi vi bedendke (betænke, her mindes) ved 60 år og mere altid have haft bosiddende degne, som vore børn har udi læsen og skriven med flid forfordret, undtagen at vi for nødens skyld have bevilget en af Ringkjøbing, som kunde holde tjeneste, indtil vi kunde bekomme en bosiddende degn igen, og efterdi vi fattige folk, ikke en part, ere så ved formue, at vi vore børn udi kjøbstæderne kunne holde til skolen, men ved slige middel dem at lade forfremme, har hidindtil været os fattige folk bedst gavnligt, og dersom vi ikke må nyde vor gamle frihed, måske at mange fattige børns deres velfærds lærdom og disciplin i slige måder kunde fortages.«

Frands Juels skrivelse, dateret 22. juni 1619, lyder således:

»Endog jeg har tilforn skrevet Eder til udi Anders Skrams velmagt, at jeg var tilfreds, hvad for en degn I os tilforordnede, først [hvis] han sit embede og kald efter ordinantsen kunde og vilde fuldgøre, hvilket ingen af de tre, I os på to års tid, en efter anden, påtrukket har, ej har villet eller kunnet fuldgøre. Thi den første, som var *Hans Hører*³, tilspurgte hr. Jens⁴, menige sognemænd og jeg, om han ville være vor degn og selv betjene kirken og os efter ordinantsen og ikke fremsikke en liden pussil⁵ i sin sted og dog selv oppebære degnerenten, da svarede han nej, at det var hans reputats⁶ alt for nær selv ideligen at bisse herop 3 store mil. Den anden kunde hverken synge Offinia⁷ eller Haleluja eller bestå sit kald, som det sig burde. Denne liden løgnagtge and [!], I os nu beskikket har, begyndte nu om sommeren, dagen er længst, undertiden at komme midt under prædiken, undertiden efter prædiken, og undertiden bliver han slet borte, som jeg med rigtigt tingsvidne kan bevise, at der jeg nu kort forleden med min husgesinde⁸ var til Herrens bord, var han slet intet til stede at gøre Gud og kirken, mig selv eller mine den tjeneste, han pligtig var, hvorfor jeg også har forbudt mine tjenere at give ham den degnerente, han burde at have, om han sit kald med os fyldestgjorde, hvorfor jeg og vil hælde dom til sin tid . . . og kan vi aldrig fuldtakke Gud for øvrigheden, som så vel agter og forfremmer den fattige bondeungdoms optugtelse efter ordinantsen, som de Ringkjøbinger angive. Og eftersom I have skrevet mester Lave⁹ til (for hvem vi os have beklaget, at samme itsige degn sin tjeneste og kald tit forsømme), at vi må være meget uforstandige folk, for vi med disse udygtige børn til degne ikke ville nøjes,

saa synes mig det i sandhed ingen uforstand, at disse fattige sognemænd ville efter Kongelig Majestæts ordinants have en degn, som deres små børn og bondeungdommen udi katekismus og børnelærdom kunde informere, men de sige dem for Gud og Hs. May. at ville have at beklage, at de formene ordinantsen i de måder ikke efter kommes, ej heller Kgl. May.s brev, som lyder, at lensmanden med bispen skulle føre råd til sådanne vitia.

Nu har mester Iver intet anset det brev, min farbror Iver Juel¹⁰ og hr. Ulrik Sandberg¹¹ Eder om dets lejlighed sidst i vinter tilskrevet har fra Bøvling, som lyde på to mil i det længste degne fra skolerne og de sogne at forordne, men mere anset en part, de skalke Ringkjøbingers angift og intercession, som have sagt, at de skulle have en løbende degn fra Ringkjøbing herind, skulde det koste dem hundrede daler, hvilket jeg selv af Peder Skrivers¹² mund har hørt, endog det kommer den hovmodige stakkel intet ved. Mig synes det og, kære mester Iver, ingen ved kristen kærlighed at lade en 60 eller 80 smukke unge bønderbørn blive udi deres kristelige børnelærdom forsømt, som ere og af Guds fåresti, og man bør og at have omhu for dem, såvelsom for en, som måske kan blive til noget, kanske aldrig.

Vor nådige herre som og forrige konger have tillagt Ringkjøbing skole en meget god præbende og løn, men hvad frugt deraf hidindtil kommet er, må Gud vide, han skaffe alle dem fromme skolepatroner, jo vilde han have og hjælpe af yderste formue, dog så at tyve ikke bortkastes eller forsømmes for en enestes forhjælpling, så jeg med Herrens hjælp ingen værre skal indlægge i de eller nogen måde. Og dersom denne pussil, endskønt kan få de 4 tønnder korn af disse tvende sogne til degnerente kan gange, så forsømmer han dog de 3 dage om ugen fra hans skole og studies, og når vinteren tager til for alvor, skal I befinde, at den forordning, mester Iver har gjort i disse måder, skal næppeligen have nogen pant, thi præsten med heste og vogn næppeligen uden livsfare undertiden kan komme imellem sognene, men 3 store mil hid og 3 tilbage er alle noget nær købstæderne, som ordinantsen formelder.

Og som I skrive, kære mester Iver, at hr. Jens for mig ikke turde håndhæve forskrevne pussil, så har hr. Jens samme som jeg taget ham ind i vort hus og givet ham både mad og øl og gjort ham alt godt og aldrig noget ondt, og dersom han siger os andet efter, da lyver han uærligen, aleneste har jeg såvelsom mine højere udi stand ladet ombede hr.

Jens, han intet ville føre ham imellem sognene, efterdi vi skal have en løbende degn. Hr. Jens rider og på en liden gang mere end han ager.

Alle de andre punkter, I hr. Jens og mig om har tilskrevet, har han ved min Gud og salighed af en løgnagtig ånd digtet og optænkt, og efterdi han nu i sin ungdom sådanne driftige løgne kan optræde (både med harpiks under lysene, alterstenenes optagelse, usædvanlig sang med renden imellem sognene og andet) er det jo vel sted at befordre og håndhæve lang tid efter sådanne begyndelser, må jo uden tvivl blive en mærkelig Ringkjøbings mand af barnet, men vi må retteligen sige en lejesvend og udygtig arbejder at være indtrædet udi sal. Jens Degns sted, han, som er selv blind og dog skulle være de blindes ledsager, ja, han må vel kaldes en sovendes mand (men vågen nok udi løgn), thi når præsten går i prædikestolen, så ligge den fine fattige barn sig i degnestolen langs ad bænken og sover her, indtil han bliver af præsten eller af dem, noget af prædikestolen vil lade forkynde efter prædiken, opvakt, men jeg håber, denne fine Ringkjøbing skolebarn skal, når han er til [på] knæene, blive endda mere søvnagtig, så han skal blive så led af os, som vi af ham.«

Af de to skrivelser ser man, at biskoppen først havde henvendt sig til pastoratets to herremænd om embedsbesættelsen. De har så meddelt menigheden, at embedet skulle betjenes af en løbedegn. Det har hverken passet adelsmændene eller de almindelige sognefolk. De ønskede påny en sædedegn. Det forstår man godt, når man i sognefolkens skrivelse lægger mærke til, at sædedegnen havde undervist børnene i læsning og skrivning og altså ikke blot i den almindelige degnelæsning i religion. En sådan undervisning ville en løbedegn ikke have tid til at give.

Mest voldsom er Frands Juel. Som bekendt »giver galde flydende tunge,« og galden har Juel åbenbart ikke sparet på. Det er den, der har gjort hans skrivelse temmelig uforskammet, men flydende og levende, dog også sine steder ikke helt klar i udtrykket. Det er selvfølgelig ham, der har sørget for, at de første to i pladsen blev kasseret, og den tredje hundses, foragtes, overbebyrdes og fratages lønnen. Det er jo ulovligt, når Juel forbyder sine tjenere (dvs. fæstebønder) at svare degnerente og forbyder præsten at tage degnen med sig i vognen – hvad der var almindeligt, – når præsten kørte til annekset. Præsten er så bange for herremanden, at han ikke tør gøre noget.

Rent galt bliver det med galden, da løbedegnen klager til biskoppen over behandlingen. Så er »drengen« en løgner, der måske aldrig bliver til noget! Han skal tugtes, så han synker i knæ.

Frands Juel har tegnet et billede af løbedegnen, men tydeligere har han tegnet et af sig selv.

NOTER

1. Anders Skram døde 1618.
2. Frands Juel døde ca. 1626.
3. Hans Hører har åbenbart været hører ved Ringkøbing latinskole.
4. Sognepræsten Jens Hansen. Wiberg skriver, han er død ca. 1614, men han har altså levet og været i embedet endnu 1619.
5. Pusil = dreng.
6. Reputats = anseelse, her menes vel embede.
7. Offnia. Der menes antagelig sang i forbindelse med nadveren; ordet er da afledt af offertorium, en afdeling af den katolske messe, hvor menigheden sang.
8. Husgesinde = husstand.
9. Lauge Jensen Øderup i Stauning, præst der 1600–ca. 1628, må have været provst.
10. Iver Juel til Villestrup var lensmand på Bøvling 1617–27.
11. Ulrik Sandberg, den kendte officer fra kalmarkrigen, var lensmand på Lundenæs fra 1603 til sin død 1636.
12. Peder Pedersen Skriver, borgmester i Ringkøbing ca. 1611–26.

Institut for Dansk Skolehistorie

Mange henvendelser tyder på, at interessen for skolens – og folkeoplysningens – historie er i vækst, ikke mindst blandt studerende på universiteter og seminarier.

I september-november 1974 arrangerede Institutet en serie offentlige forelæsninger på Danmarks Lærerhøjskole over dansk skolelovgivning; forelæserne var K. E. Bugge, Ingrid Markussen, Ellen Nørgaard, Roar Skovmand og Vagn Skovgaard-Petersen. I forlængelse heraf har Ingrid Markussen ledet en studiekreds over emnet: Hvorfor skal vi have en ny skolelov?

Under ledelse af Ellen Nørgaard har Institutet undervist i reformpædagogiske og skolepolitiske emner for 2. dels studerende under det pædagogiske studium på DLH. Vagn Skovgaard-Petersen har holdt laboratorieøvelser over virkningerne af skolereformen 1903 for 2. dels studerende på det fagligt-pædagogiske studium i historie.

Ellen Nørgaard har som seniorstipendiat arbejdet på en større afhandling om reformpædagogikkens introduktion og betydning i Danmark i mellemkrigstiden. Hun er nu ved at lægge sidste hånd på værket.

Vagn Skovgaard-Petersen har afsluttet sin undersøgelse over tilblivelsen af almenskoleloven 1903. Resultatet er blevet en afhandling, der er indleveret til forsvar for den pædagogiske doktorgrad.

Ingrid Markussen har arbejdet med den danske skoles udvikling i 1950'erne. Undersøgelsen er et forarbejde til den fremstilling af den danske skoles historie i 20. århundrede, der bliver Institutets næste større udgivelse.

Til slut skal bemærkes, at Ingrid Markussen, Ellen Nørgaard og Vagn Skovgaard-Petersen har skrevet hver en artikel til de teksthæfter, der indgår i Danmarks Radios og DLHs store videreuddannelsesprojekt.

Vagn Skovgaard-Petersen.

Selskabet for Dansk Skolehistorie

afholdt sit årsmøde søndag den 24. november 1974 på Danmarks pædagogiske Bibliotek. *Roar Skovmand* holdt foredrag over emnet: Grundtvig-Koldske tankers indflydelse på dansk skolelovgivning.

I tilknytning til årsmødet afholdtes generalforsamling. Efter godkendelse af formandsberetning og regnskab genvalgte til styrelsen: Robert Hellner, Harald Jørgensen, J. Ingemann Pedersen og Ole Warthoe-Hansen. Aksel Nellemann ønskede ikke genvalg; i hans sted indvalgte forskningsbibliotekar J. Damgaard.

Fra J. Ingemann Pedersens formandsberetning skal nævnes, at Selskabets medlemstal nu ligger på ca. 600. Det vokser støt, men lidt for stille. Selskabet har hvert år siden 1967 udsendt en årbog, – endnu er der et restoplæg af alle årgange hos kassereren. Efter muligheder og behov udsender Selskabet også andre publikationer; tidligere er udkommet Rosenstand Schacht: En praktisk Mellemskole, en interessant beretning om forsøg og initiativer i folkeskolens ældste klasser i mellemkrigstiden. I øjeblikket forbereder Selskabet udgivelsen af lærer Knud Ottosens erindringer.

Derimod har man ikke turdet påtage sig udgivelsen af en samling korte biografier af danske seminarieførstandere gennem tiderne, udarbejdet af lektor V. Konradsen. Selskabet har henvist til Personalhistorisk Tidsskrift, hvis redaktør, arkivar H. H. Worsøe, straks stillede sig positivt. Der er tale om et meget nyttigt materiale, der vil udkomme i Personalhistorisk Tidsskrift 1975.

Vagn Skovgaard-Petersen